

PROSPĚCH VE 3. TŘÍDĚ ZŠ A JEHO VZTAH K VYBRANÝM ŽÁKOVSKÝM CHARAKTERISTIKÁM

ALENA ŠKALOUDOVÁ

Školní známka je nesporně závažný komplexní údaj o žákovi. Je jednou z nejdůležitějších žakovských charakteristik spoluurčujících další profesionální možnosti dítěte. Proto je také velmi frekventovanou proměnnou v řadě výzkumů a zároveň jednou z velmi diskutovaných otázek. Ukazuje se, že školní prospěch je výsledkem učitelova hodnocení výkonu žáka, který žák podává díky řadě osobnostních charakteristik².

Tento příspěvek popisuje výsledky získané v rámci longitudinálního výzkumu Pražské skupiny školní etnografie "Žák v měnicích se podmínkách současné školy". Jedním z cílů výzkumu bylo zjistit vzájemné vztahy prospěchu a dvou inteligenčních testů - testu Kresba lidské postavy a 4. revize Stanford-Binetova testu a dále závislost prospěchu na typu školy, pohlaví dítěte, vzdělání jeho rodičů, lateralitě a počtu sourozenců.

Ve sledovaném výběru bylo 63 hochů a 87 dívek. Protože šlo o výzkum etnografický, nebyl výběr škol proveden náhodně. Kritériem výběru se stalo především zaměření, velikost a snadná dosažitelnost školy, která dávala předpoklad soustavného a pružného výzkumu³. Proto je třeba k zobecnění výsledků přistupovat opatrně, i když na druhé straně rozsah a struktura výběru určité zobecnění alespoň na pražskou populaci dětí umožňuje.

Pro hodnocení závislosti prospěchu na sledovaných žakovských charakteristikách byly použity následující metody matematické statistiky: t-test pro dva nezávislé soubory (pohlaví, lateralita), analýza rozptylu (typ školy, vzdělání rodičů, počet sourozenců) a test o nulové hodnotě korelačního koeficientu (test Kresba lidské postavy, Stanford-Binetův test).

Při použití matematicko-statistických metod bylo třeba (vzhledem ke způsobu pořízení výběru žáků) značně opatrnosti. Proto byly takto získané výsledky porovnány s výsledky získanými metodou rozměrových efektů. Byla zjištěna téměř

² Hrabal, V., Krykorová, H., Pavelková, I.: Školní prospěch jako ukazatel výchovy a vzdělávání, Praha, ÚŠI, 1984

³ Sledovaný výběr zahrnuje pět státních základních škol v Praze a jednu státní základní školu nacházející se v příměstské obci u Prahy. Představitelkou výběrové školy se stala škola **Bílá** s rozšířenou výukou cizích jazyků. Typ velké základní školy s třídami pro dyslektické děti na prvním stupni reprezentovala základní škola **Žlutá**. Pro typ středně velké základní školy se speciálními rómskými třídami a speciálními třídami pro žáky s edukačními potížemi byla vybrána základní škola **Hnědá**. Druhou představitelkou výběrové školy se stala škola **Modrá** se speciálními matematickými třídami na druhém stupni. **Šedá** škola s atletickou třídou od pátého ročníku reprezentovala sportovní základní školy. Protějšek pražských základních škol tvoří základní škola **Oranžová** v menší stabilizované obci s působností pro další tři blízké lokality (dohromady asi 2000 obyvatel).

naprostá shoda výsledků získaných metodou rozměrových efektů s výsledky získanými metodou statistického testování hypotéz na 5%-ní hladině významnosti. Proto jsou v tomto příspěvku jako významné (velké) rozdíly uváděny statisticky významné rozdíly na hladině významnosti 5% a jako méně významné rozdíly na hranici významnosti 5%.

V následujícím textu, s výjimkou první části, která se odvolává na publikované výsledky výzkumu, je vždy uvedena tabulka dokumentující výsledky statistické analýzy dat a za ní stručný komentář.

1. Korelace výsledků testu Kresba postavy a Stanford-Binetova testu se školním prospěchem

Všeobecně se dá konstatovat, že korelační koeficienty mezi obsahovým, formálním a celkovým stenem testu Kresba postavy a prospěchem v českém jazyce, matematice a průměrným prospěchem jsou ve třetí třídě vyšší než v první třídě, a to zejména u českého jazyka a průměrného prospěchu. Korelační koeficienty mezi celkovým skórem Stanford-Binetova testu a všemi třemi výše uvedenými charakteristikami prospěchu se i při použití nové verze Stanford-Binetova testu pohybují na zhruba stejné úrovni jako v první třídě, jen u prospěchu z českého jazyka došlo ke znatelnému zvýšení.

Přestože se ve sledovaném souboru korelace mezi prospěchem a testem Kresba postavy oproti první třídě zvýšily a korelace mezi prospěchem a Stanford-Binetovým testem zůstaly na zhruba stejné úrovni⁴, stále platí, že korelace prospěchu s testem Kresba postavy jsou nižší než jeho korelace s celkovým výsledkem v Stanford-Binetově testu. To stejně jako v první třídě potvrzuje známá zjištění, že čím bazálnější schopnosti jsou měřeny (především nonverbální inteligentní testy), tím slabší je vztah mezi inteligentním testem a prospěchem. Naopak, jsou-li měřeny schopnosti "krystalické" (typickým zástupcem jsou verbální a numerické subtesty inteligentních testů), tím silnější vztah nalézáme mezi výsledkem testu a školním prospěchem.

⁴ Pražská skupina školní etnografie, 1. třída, dílčí zpráva o řešení grantového projektu GA ČR 406/94/1417, Praha, 1995.

Pražská skupina školní etnografie, 3. třída, příloha závěrečné zprávy o řešení grantového projektu GA ČR 406/97/0870, Praha, 1998.

2. Prospěch jednotlivých škol

Škola	N	Český jazyk		Matematika		Průměrný prospěch	
		Průměr	Stand. odchylka	Průměr	Stand. odchylka	Průměr	Stand. odchylka
Bílá B.	33	1.39	0.50	1.55	0.56	1.19	0.21
Modrá	26	1.54	0.65	1.38	0.57	1.16	0.20
Šedá	22	1.77	0.75	1.64	0.66	1.40	0.45
Žlutá	26	1.85	0.78	1.77	0.59	1.33	0.28
Oranžov	20	1.90	0.85	1.65	0.81	1.30	0.27
Hnědá	23	2.22	1.04	2.22	1.13	1.54	0.47
Celkem	150	1.75	0.80	1.69	0.76	1.31	0.34

Na rozdíl od první třídy, kde byl významný rozdíl v prospěchu mezi sledovanými školami pouze u českého jazyka, ve třetí třídě se větší rozdíly projevily i v matematice a celkovém prospěchu.

Ve třetí třídě došlo tedy k větší diferenciaci jednotlivých tříd a jak naznačují vyšší standardní odchylky³ (s výjimkou jediné u matematiky v Oranžové škole) i uvnitř tříd.

To souvisí se zvyšujícími se nároky na žáky v průběhu školní docházky, a tím i se zhoršením prospěchu oproti první třídě u všech škol ve všech sledovaných prospěchových charakteristikách.

V první třídě bylo zjištěno, že pořadí jednotlivých tříd podle prospěchu neodpovídá pořadí tříd podle výsledků v testu Kresba postavy ani v Stanford-Binetově testu. Navíc se pořadí lišilo i v jednotlivých prospěchových charakteristikách. To bylo vysvětleno existencí výrazně odlišných kritérií známkování v jednotlivých třídách a předmětech. Rozdíly v pořadí tříd podle testu Kresba postavy a Stanford-Binetova testu pak byly způsobeny již dříve uvedeným faktem, že test Kresba postavy hodnotí především úroveň grafomotorických dovedností, zatímco Stanford-Binetův test úroveň verbální složky intelektu.

Ve třetí třídě se pořadí tříd podle hodnocení v obou používaných testech sblíží. Zároveň se sblíží i pořadí v jednotlivých prospěchových charakteristikách. Ve výsledcích Stanford-Binetova testu a prospěchu v českém jazyce dokonce došlo k

naprosté shodě v pořadí škol. To by mohlo znamenat, že se zvyšujícími se nároky se kritéria známkování v jednotlivých školách sjednocují.

3. Prospěch podle pohlaví dětí

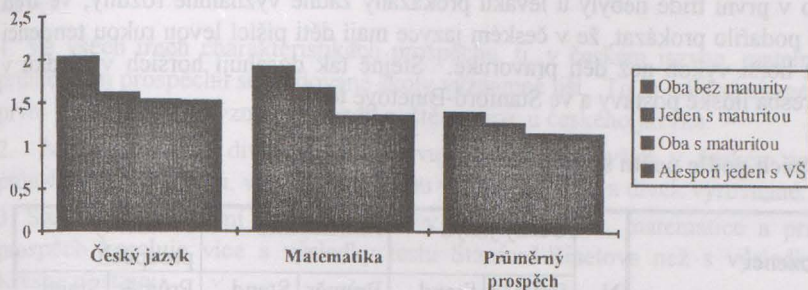
Pohlaví	N	Český jazyk		Matematika		Průměrný prospěch	
		Průměr	Stand. odchylka	Průměr	Stand. odchylka	Průměr	Stand. odchylka
Chlapci.	63	1.92	0.79	1.70	0.69	1.37	0.35
Dívky	87	1.62	0.78	1.68	0.81	1.26	0.32
Celkem	150	1.75	0.80	1.69	0.76	1.31	0.34

Oproti první třídě, kdy byly rozdíly mezi chlapci a dívkami v prospěchu jen malé, ve třetí třídě rozdíly existují, a to především v českém jazyce a v menší míře i v celkovém prospěchu. V matematice jsou výkony chlapců a dívek vyrovnané. Lepších výsledků dosáhly dívky i testu Kresba lidské postavy, ne však už ve Stanford-Binetově testu.

Vzhledem ke sledovaným směrodatným odchýlkám lze říci, že zatímco v českém jazyce a průměrném prospěchu jsou rozdíly uvnitř skupiny dívek téměř shodné s rozdíly ve skupině chlapců, v matematice jsou tyto rozdíly vyšší. Mezi dívkami jsou ve zvládnutí matematiky větší rozdíly než je tomu ve skupině chlapců.

4. Prospěch podle vzdělání rodičů

Vzdělání rodičů	N	Český jazyk		Matematika		Průměrný prospěch	
		Průměr	Stand. odchylka	Průměr	Stand. odchylka	Průměr	Stand. odchylka
Oba bez maturity	36	2.03	0.88	1.92	0.97	1.40	0.37
Jeden s maturitou	18	1.61	0.78	1.67	0.69	1.28	0.33
Oba s maturitou	17	1.53	0.72	1.35	0.49	1.16	0.20
Alešpoň jeden VŠ	25	1.52	0.65	1.36	0.49	1.15	0.16
Celkem	96	1.73	0.80	1.63	0.77	1.27	0.31

Na rozdíl od první třídy, kde byla nejvíce rozlišující známka z českého jazyka, ve třetí třídě rozlišují všechna tři kritéria prospěchu poměrně vyrovnaně. Dokonce se zdá, že význam matematiky a průměrného prospěchu je poněkud vyšší.

Přestože byl významně horší prospěch prokázán pouze u dětí obou rodičů bez maturity, zjištěné výsledky naznačují, že se vzrůstajícím vzděláním rodičů se zlepšuje prospěch dětí. Nadto se i ve třetí, stejně jako v první třídě udržuje trend, že se stoupajícím vzděláním rodičů klesá směrodatná odchylka průměrného prospěchu - skupina dětí vzdělanějších rodičů podává v prospěchu rovnoměrnější výkon než skupina dětí, které mají rodiče s nižším vzděláním.

5. Prospěch podle leváctví dětí

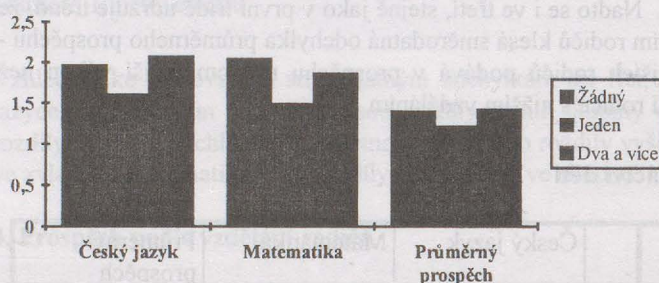
Leváctví	N	Český jazyk		Matematika		Průměrný prospěch	
		Průměr	Stand. odchylka	Průměr	Stand. odchylka	Průměr	Stand. odchylka
ano	11	2.18	0.87	1.82	0.87	1.43	0.42
ne	92	1.66	0.76	1.62	0.77	1.26	0.29
Celkem	103	1.72	0.78	1.64	0.78	1.28	0.31

Pro tento znak bylo rozhodující, zda žáci používají při psaní a kreslení pravou či levou ruku. Podrobné vyšetření laterality nebylo provedeno.

Zatímco v první třídě nebyly u leváků prokázány žádné významné rozdíly, ve třetí třídě se podařilo prokázat, že v českém jazyce mají děti píšící levou rukou tendenci podávat horší výkon než děti pravoruké. Stejně tak dosahují horších výsledků v testu Kresba lidské postavy a ve Stanford-Binetově testu.

6. Prospěch podle počtu sourozenců

Sourozenci	N	Český jazyk		Matematika		Průměrný prospěch	
		Průměr	Stand. odchylka	Průměr	Stand. odchylka	Průměr	Stand. odchylka
0	26	1.96	0.92	2.04	0.92	1.40	0.33
1	55	1.60	0.68	1.49	0.63	1.22	0.26
2 a víc	14	2.07	0.83	1.86	0.86	1.42	0.41
Celkem	95	1.77	0.79	1.69	0.79	1.30	0.31

Stejně jako v první třídě se jako nejlepší jeví děti s jedním sourozencem. Je zajímavé, že významné rozdíly byly prokázány pouze u školního prospěchu, a to jak v českém jazyce, tak i v matematice a průměrném prospěchu. Obecně platí, že děti s jedním sourozencem dosahují lepších výsledků než děti s dvěma a více sourozenci a jedináčkové. Podobný trend existuje i u výsledků Stanford-Binetova testu, zatímco u testu Kresba postavy platí, že čím větší počet sourozenců, tím lepší výsledky.

Závěr

1. Ve všech třech charakteristikách prospěchu, tj. v českém jazyce, matematice a průměrném prospěchu se sledované školy významně liší. To je odlišná situace než v první třídě, kde byl významný rozdíl zjištěn pouze u českého jazyka.
2. Mezi chlapci a dívkami se projevuje rozdíl především v českém jazyce a průměrném prospěchu, v matematice jsou výkony chlapců a dívek vyrovnané.
3. Stejně jako v první třídě prospěch v českém jazyce, matematice a průměrný prospěch koreluje více s výsledky testu Stanford-Binetova než s výsledky testu Kresba postavy.
4. Všechna tři kritéria prospěchu významně závisejí na vzdělání rodičů, přičemž nejsilnější rozlišující už není známka z českého jazyka, jak tomu bylo v první třídě, ale český jazyk, matematika i průměrný prospěch se v tomto ohledu projevují poměrně vyrovnaně. Stejně jako v první třídě má se stoupající úrovní vzdělání rodičů i prospěch zlepšující se tendenci.
5. Na rozdíl od první třídy byla prokázána závislost prospěchu na lateralitě dětí. Levoruké děti mají tendenci podávat horší výkon.
6. Stejně jako v první třídě se jako prospěchově nejlepší jeví děti s jedním sourozencem. Je zajímavé, že významné rozdíly byly prokázány pouze u školního prospěchu, ne už u výsledků inteligenčních testů.

Všechny zjištěné výsledky platí ve sledovaném souboru a k jejich zobecnění je nutné přistupovat opatrně, i když se jedná o soubor poměrně rozsáhlý, který určité zobecnění umožňuje.